

KNUT HAMSUN OG BULGARIA OM DEN TIDLIGE HAMSUN – RESEPSJONEN I ET LAND PÅ BALKAN

Evgenia Tetimova

I en forelesning på en Knut Hamsun-konferanse arrangert av Universitetet i Sofia i 2001 hevdet den daværende direktør for NORLA Kristin Brudevoll følgende: ”Alle som studerer norsk språk, både i Norge og i utlandet, er nødt til å gå gjennom Knut Hamsuns forfatterskap. Dette gjør vanligvis et så sterkt inntrykk på dem, at hver av dem vil lese mer og utbre kjennskap om Hamsun til lesere som ikke kan Hamsuns språk. Det kan også skje det motsatte – noen kan lese en oversettelse av en Hamsun-roman og bli så entusiastiske at de kan bestemme seg for å begynne å lære norsk. Et godt eksempel er den berømte Hamsun-biograf, den engelske forfatteren Robert Ferguson”¹.

Jeg hører til den første gruppen, fordi jeg ble kjent med Hamsuns verker da jeg begynte å lese norsk litteratur som student ved universitetet i Sofia. Og jeg, liksom mange andre, ble så fascinert av Hamsuns romaner at jeg leste alle hans verker og

¹ “All students of Norwegian language and literature, whether in Norway or abroad, are bound to come across the works of Knut Hamsun, and it usually makes such a deep impression that everyone wants to read more, and also to "spread the word" to readers not acquainted with Hamsun's native language. Or the opposite may also happen, some may read a translated Hamsun novel and get so enthusiastic that they decide to learn Norwegian. The famous Hamsun biographer, the English author Robert Ferguson, is a good example.” (Fra artikkelen *Knut Hamsun's work in translation- a survey of the years 1990–2000*, publisert i artikkel-samlingen *Knut Hamsun*, red. Antonia Gospodinova og Evgenia Tetimova, Sofia, 2009, s. 15–20)

prøvde å analysere og diskutere dem med andre Hamsunbeundrere i Bulgaria.

Hamsun var en populær forfatter i Bulgaria allerede i 1890-årene. Hans innflytelse på bulgarsk litteratur ble betegnet som enorm, til og med kultisk. Siden 1900 finner man spor etter denne innflytelsen overalt i litterære kretser og miljøer i Bulgaria¹. I en artikkel publisert i tidsskriftet *Literaturen glas* (Litterær stemme) fra 1930 står følgende utsagn: ”Før krigen og revolusjonen i Russland visste de bulgarske leserne mye bedre enn de gjør i dag hvilke nye forfattere som ble utgitt i verden. Gjennom oversettelser fra russisk leste vi Hamsun samtidig med lesere fra alle kulturland...”²

I forordet til Hamsuns roman *Ny jord*, utgitt på bulgarsk i 1914 under tittelen *Ny verden*, hevdet oversetteren Elisaveta Konsulova-Vazova at det å oversette Hamsun kunne være en vanskelig oppgave: ”Kjennetegnende for Hamsuns stil er dens skarphet. Når det gjelder formen, på samme måte som innholdet, overholder han ingen regler. Han skriver sånn som han føler. Og hans setninger er like ulogiske og ukonsekvente som tankene og følelsene i deres naturlige gang. Derfor er hans tekster umulige å herme og vanskelige å oversette...”³

Spørsmålet om Hamsuns innflytelse på de litterære kretser og forskjellige forfattere i Bulgaria er drøftet bare i noen få artikler⁴.

¹ Både venstre og høyresiden av bulgarsk intelligentsia var da opptatt av Hamsun. De gjorde sin egen lesing av klassikerens verker. Bulgarske forfattere begynte å bruke typisk hamsunske temaer og motiver i verkene sine: f.eks. panteismen, ensomheten i den store byen. Det dukket opp figurer som kan karakteriseres som tilværelsens utlendinger.

² *Literaturen glas*, nummer 87 fra 01.11.1930, s. 15, Tidsskriftet har blitt utgitt i Sofia i perioden 1928–1944 (oversatt av meg som alle utsagn i artikkelen).

³ Hamsun, K. *Nov svjat*. Oversatt fra tysk av El. Konsulova – Vazova. Plovdiv, D. Jurukov, 1917.

⁴ Noen litteraturkritikere har drøftet temaet om skogen som et magisk sted som vi også kan møte hos mange bulgarske forfattere, spesielt i poesien.

Dette temaet er naturligvis også meget interessant, det er mye som ennå må utforskes. Men jeg har valgt å se nærmere på oversettelsenes kjennetegn, på kommentarene til dem og på den konteksten Hamsuns verker kom på trykk i. Det har vært interessant for meg å se Hamsun gjennom øynene til de første Hamsun-oversetterne og litterære kritikere. I denne artikkelen vil jeg først gi en kort oversikt over Hamsuns tidlige resepsjon i Bulgaria. Deretter vil jeg angi de viktigste språklige bilder og fenomener som kjennetegner Hamsuns språk og stil og måten de ble oversatt til bulgarsk på.

Jeg betrakter oversettelsen som et møte mellom, og en overføring av kultur, som interkulturell kommunikasjon¹. Det er allment kjent at ved å møte andre kulturer blir man bedre kjent med sin egen. Men hva skjer hvis man møter den andre kulturen gjennom en tredje kultur?

Overblikk over Hamsuns resepsjon i Bulgaria

I begynnelsen av det 20. århundre var skandinavisk litteratur på mote i Europa. Interessen for Hamsuns forfatterskap ble overført til Bulgaria av bulgarske forfattere og intellektuell. De ble kjent med Hamsuns verker under sitt studium i Europa og ble en slags formidlere av Hamsuns ideer i Bulgaria. Snart kom det også ut bulgarske oversettelser fra europeiske språk. De fleste av Hamsuns verker ble oversatt av forskjellige oversettere i løpet av et forholdsvis kort tidsrom. De forskjellige oversettelsene ble deretter utgitt på nytt flere ganger på grunn av den store interessen.

¹ Oversettelsen er også betraktet som interkulturell kommunikasjon av bl. a.: Reiss, Katharina: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Katharina Reiss; Hans J. Vermeer- 2. Aufl.- Tübingen, 1991; Even-Zohar: *Translation and Transfer, Poetics Today* 11, N. 1, Duke University Press 1990; Bachmann-Medick, D. (Hrsg.), *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin, 2004.; Reichelt, K. *Die unendliche Aufgabe, München, 2003; Zur Übersetzbarkeit von Kulturen- Appropriation, Assimilation oder ein Drittes*, Tübingen, 1997., m.fl.

De bulgarske leserne ble altså kjent med Hamsuns forfatterskap i 1890-årene via språk som russisk, tysk – og sjeldnere – fransk. Etter en periode med aktiv lesing og utgivelse av Hamsuns bøker på bulgarsk, fulgte det en stille periode da Hamsun ble glemt. Men fra og med 1980-årene ble interessen for Hamsun og hans forfatterskap vekket på nytt.

Disse hovedpunktene i Hamsuns resepsjon i Bulgaria er knyttet til forandringene i de sosiokulturelle og politiske forholdene i hele verden og i vårt land. Hamsuns samtidsresepsjon i Bulgaria på slutten av det 19. århundre betraktes i dag som en del av en intensiv oversettelsesvirksomhet i konteksten av den såkalte ”raske utviklingen” etter oppløsningen av det osmanske riket, som Bulgaria i perioden 1396–1878 var en del av. På 1900 tallet var Bulgaria på grunn av dette fortsatt isolert fra Europa og den europeiske kulturen, og årene som fulgte betegnes i dag som den byggende perioden. Man måtte overkomme mange problemer på alle områder og brukte den europeiske kulturen og litteraturen som forbilde. En av veiene for å komme ut av underutviklingen i litteraturen på, var å oversette populære europeiske forfattere til bulgarsk. I denne konteksten ble de bulgarske leserne også kjent med Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson, Aleksander Kielland og Johan Bojer. Utdrag av deres verk kom først ut i pressen. Også Hamsuns noveller og utdrag av hans romaner kom ut for første gang i Bulgaria i aviser, tidsskrifter og vedlegg, før de ble bearbeidet og samlet i bøker og novellesamlinger.

Aviser og tidsskrifter generelt gir en mulighet til å sammenlikne det som blir sagt og skrevet *om* en forfatter av litteraturkritikerne, med det bildet som leseren selv kan danne seg ved å lese forfatterens verker eller utdrag av verkene. En vesentlig rolle for å forstå en forfatter gjennom hans/hennes tekst som blir publisert i et tidsskrift, spiller konteksten, valget av et verk eller utdrag av verket – og sist, men ikke minst – måten teksten blir oversatt på.

Oversikten over publikasjoner med Hamsuns navn viser at artiklene *om* forfatteren (biografiske opplysninger, kritiske kommentarer til hans forfatterskap, anmeldelser av hans verker, artikler om Hamsuns påvirkning på noen bulgarske forfattere, til sammen ca 170 for perioden 1897–1993) er betydelig flere enn antallet publiserte Hamsun-verker – som ikke er flere enn 60 for perioden 1906–1942. Disse tall viser en tendens til å bli kjent med forfatteren hovedsakelig gjennom det som blir skrevet *om* ham, i de fleste tilfelle lånt fra utenlandske aviser, og ikke så mye *gjennom hans egne verker*.

Materialer *om* og *av* Hamsun kom på trykk i Bulgaria i tidskrifter med kortvarig liv og blandet innholdt. Ukebladet *Prosveta* (1901–1911) publiserte for eksempel Hamsuns verker ved siden av artikler om skolevesenet, barneoppdragelse, populærmedisin, etikk, m.fl. Det ga til og med praktiske råd til husmødrene og bøndene.

De første artiklene *om* Hamsun – fra år 1897 fram til slutten av første verdenskrig (1918) ga biografiske opplysninger om forfatteren med hovedvekt på hans fattige oppvekstår og ungdom, på hans mange litterære forsøk som ikke hadde suksess og på hans vandringer i Norge og Amerika. I disse artiklene sto Hamsuns navn ved siden av navnene til andre norske forfattere som de samtidige bulgarske leserne kjente bedre: ”Etter Ibsen og Bjørnson er Hamsun den tredje best kjente litteraturfigur fra det kalde Nord”¹. Ofte var navnene knyttet til forfatterens liv ukorrekte i de bulgarske tekstene, noe vi kan forklare med bruk av kilder på fremmede språk.²

I 1910 ble det trykt artikler *om* Hamsun i anledning av hans 50-års jubileum. Skribentene var tydeligvis fascinert av Hamsuns

¹ Fra ukebladet *Prosveta* (Utdanning), år 5, kn. 8, s.173, Sofia, 1910, forfatter: ukjent.

² For eksempel “Gudbrandsdalen” – “Gudbranstel”, “Gudbransted” o.a. – i tidsskriftet *Svoboda* (Frihet, 1909–1910), år 1, hefte 8–10, Sofia, 1909. Forfatter: ukjent.

forfatterskap, men de ga ofte ukorrekt biografisk informasjon om forfatteren – for eksempel at Hamsun var foreldreløs¹. Målet var kanskje å presentere Hamsuns urolige liv med enda mer dramatik. Artikkelen fra 1920 og 1930-årene analyserte relativt bedre Hamsuns verker, og hovedtemaene ble ofte sammenfattet som ”kjærlighet, lidelse, panteisme”.²

De fleste av disse artiklene presenterte Hamsun som en av de mest kjente modernistene. I tidsskriftene fra begynnelsen av det 20. århundre kan en ikke finne materiale som interpreterer Hamsuns forfatterskap i detaljer, men det er likevel noen få kommentarer til forskjellige Hamsun-verker – de fleste til romanen *Mysterier*.

En kan også lese notiser om oppsetninger av Hamsuns skuespill for det bulgarske publikum – for eksempel *Livet ivold*, *Ved rikets port*³ m.fl.

Fra 1930-årene fram til 1945 ble Hamsuns verker sjeldnere publisert i bulgarsk presse. Men i begynnelsen av 20. århundre var deres antall relativt stort (15 fra 1906 til 1909, 42 til 1919, 25 til 1929). Fra og med 1929 til 1945 var de bare 16, dessuten var det ingen nye titler, det var bare gamle verk som kom på trykk, og dette skjedde sjeldnere og sjeldnere. Publikasjoner om Hamsun i bulgarsk presse kan fordeles på følgende måte: 7- fra 1897 til 1909, 14- til 1919, 57- til 1929, 55 til 1939, 26 til 1945, 9 fra 1945 til 1993. D.v.s. at artiklene om Hamsun var mange flere i 1920 og 1930 årene i forhold til i perioden rundt århundreskiftet, da verkene hans ble publisert mest intensivt.

¹ Fra artikkelen ”Suvremenna misul” (Aktuell tanke, 1910–1920), år 1, nr.8, Sofia, 1910. Forfatter: Gencho Negencov – en bulgarsk forfatter og oversetter.

² Disse er hovedmotivene i Hamsuns forfatterskap ifølge artikkelen ”Knut Hamsun” publisert i tidsskriftet *Zora* (1929–1936), år 2, hefte 1, Sofia, 1930, s. 24–28. Forfatter: Georgi Nokov

³ I tidsskriftet *Vezni* (Vekter, 1919–1922), nummer 2, Sofia, 1920, s. 81–87. Forfatter: Geo Milev – en kjent bulgarsk dikter og litteraturkritiker, oversetter av Hamsuns dikt til bulgarsk.

Det var fortellingen *Ringen* som oftest dukket opp i bulgarske aviser og tidsskrifter. Verket ble oversatt til bulgarsk i 1906, antakelig fra serbisk, og ble publisert 18 ganger. Den siste utgivelsen var i 1936. Varianter av tittelen var ”Ring”, ”Ringen” og ”Forlovelsesring”. Oversetterne ble ikke nevnt. Når det gjelder Hamsun-romaner i bulgarsk presse, er de få – utdrag fra *Victoria* publisert i 1909, 1910, 1936, fra *Pan* – 1911 og fra *Siste kapitel* – 1928. Oversetterne er vanligvis ikke nevnt eller det står bare oversetternes initialer. De manglende opplysningene om oversetterne og hvilket språk et verk ble oversatt fra, vanskeliggjør forskningen av Hamsuns resepsjon i Bulgaria i dag.

Hamsuns fortellinger ble samlet i novellesamlinger og utgitt i perioden 1908–1911. Noen av dem ble senere utgitt på nytt. Nesten hvert år deretter kom det ut nye verk av Hamsun, utgitt på forskjellige forlag i forskjellige deler av landet. Det største antallet Hamsun-verker ble oversatt og utgitt på bulgarsk i perioden 1917–1920, da den store interessen for Hamsun forklares med Nobelprisen i litteratur, som han fikk i 1920.

Som et hovedmoment i Hamsuns resepsjon i Bulgaria kan angis utgivelsen av *Hamsuns samlede verker* i 12 bind, på forlaget *Ivan G. Ignatov* i årene 1928–1929. Det som gjør disse bindene til et viktig bidrag til forståelsen av Hamsuns resepsjon, var forordene til hvert bind, noen av dem skrevet av oversetterne selv – populære bulgarske forfattere som gjorde dype analyser av Hamsuns forfatterskap.

Etter at de 12 bindene kom ut, ble noen Hamsun-romaner oversatt og utgitt i 1934, og i 1943–44. De mest populære Hamsun-verker i Bulgaria er *Sult*, *Pan* og *Victoria*. *Sult* kom ut i 1898. Denne oversettelsen ble utgitt to ganger – i 1913 og 1919. Senere kom *Sult* også ut i *Hamsuns samlede verker*, bind II. *Pan* kom først ut på bulgarsk i 1909, senere ble romanen oversatt på nytt i 1914, og i 1918 ble det utgitt en redigert utgave av samme oversettelse. Denne romanen, sammen med *Victoria*, kom også ut i Hamsuns samlede verker i 1928–1929, bind III. Av *Victoria* har vi

5 gamle oversettelser til bulgarsk- fra 1910, 1918, 1920–1921 og 1944. Oversettelsen fra 1910 er utgitt 5 ganger: i 1911, 1915, 1917, 1919 og 1921.

Disse tre romaner er blitt utgitt også i våre dager, oversatt for første gang direkte fra norsk: *Victoria* kom ut i 1992, oversatt av Antonia Buchukovska¹, *Pan* kom ut i 1993, oversatt av Vera Gancheva og *Sult* kom ut i 2002, oversatt av Antoaneta Hansteen. Denne utgaven er redigert av Vera Gancheva og Kjetil Rå Hauge. De ovenfor nevnte direkte oversettelsene av *Sult* og *Victoria* kom ut i ett bind i mars 2009 i forbindelse med markeringen av 150-årsjubileet for Hamsuns fødsel i Sofia.

Mandag 30. april 2009 åpnet den norske statssekretæren Harald Ingebrigtsen sammen med sin bulgarske motpart Yavor Milushev Knut Hamsun-dagene i Bulgaria. Gjestene ble også hilst av Hennes Eksellense Tove Skarstein, Norges ambassadør i Sofia. I Nasjonalbiblioteket ble det eksponert førsteutgaver av Hamsuns bøker på bulgarsk, interessante gjenstander og dokumenter knyttet til utgivelser og oppsetninger av Hamsuns verk (bl. a. noter til teateroppsetting, komponert av Pancho Vladigerov, en av Bulgarias største komponister). Universitetet i Sofia organiserte en konferanse med tittelen *Knut Hamsun i dag*. Spesiell gjest på konferansen var Nils Magne Knutsen fra Universitetet i Tromsø som holdt to meget interessante foredrag: ”Moral og umoral hos Hamsun” og ”Hamsun og Nordland”. Ved siden av dette ble det vist noen filmatiseringer av Hamsuns verk, presentert av Jan Erik Holst fra Norsk Filminstitutt. Den siste dagen ble det opplest dikt og prosa av Hamsun, og boken *Knut Hamsun og Bulgaria*, skrevet av forfatteren av denne artikkelen og utgitt med støtte av den Norske ambassaden i Sofia, ble lansert.

¹ Antonia Buchukovska fikk i oppdrag å oversette *Victoria* allerede før de demokratiske forandringene i Bulgaria i 1989. Det var forlaget *Narodna kultura* og direktøren Vera Gancheva som planla da utgivelsen av Hamsuns samlede verker i 3 bind.

Hamsuns språk og stil

For nå å vende blikket mot de faktiske oversettelsene, vil jeg se på noen stiltrekk ved Hamsuns forfatterskap, for deretter å drøfte hvordan oversetteren har klart jobben. Eksempelene er hentet fra de tre romanene *Sult*, *Pan* og *Victoria*.

Det er kjent at Hamsuns språk karakteriseres som prosapoesi med stor ekspressivitet, særlig i naturbeskrivelser:

(1) “Når sjøen ravet opover dette skjær steilet den som en vanvittig skrue, nei som en havgud som reiste seg våt i veiret og så utover verden, fnysende så hår og skjæg stod som et hjul omkring hans hode.” (*Pan*: 330)¹.

I dette utdraget bruker Hamsun sammenlikninger som har en ekspressiv funksjon og viser Hamsuns evne til å betrakte naturen og å gjøre assosiasjoner. Sammenlikningen “som en havgud” er sterkere enn “som en vanvittig skrue” – en gradering som også er typisk for Hamsuns språk. Språklige bilder – metaforer og sammenlikninger – finner vi også i romanen *Victoria*:

(2) “Ja hvad var kjærligheten? En vind som suser i roserne, nei en gul morild i blodet. Kjærligheten er en helvetes musikk som får oldingers hjerter til å danse. Den var som margeritan som åpner sig på vid væg mot nattens komme, og den var som anemonen som lukker sig for et åndepust og dør ved berøring.” (*Victoria*: 103, min uthev.)

Som modernist beskriver Hamsun i detaljer kompliserte sjelelige tilstander og konflikter i sine verker. Det er viktig at disse blir korrekt oversatt, slik at man opprettholder forfatterens individuelle stil. I henhold til Willy Dahl kommer disse kompliserte sjelelige tilstander til uttrykk gjennom bruk av “kvalifiserende adjektiver”

¹ Det blir sitert fra Knut Hamsun: *Samlede verker*, Oslo, Gyldendal, 2000.

og ”ekspressive bevegelsesverb” (Dahl 1995¹:115). Eksempler på slike finner han i følgende utdrag fra *Sult*:

(3) “Vinteren var kommet, en rå og våt vinter nesten uten sne, en tåket og våt evigværende nat uten et eneste friskt vindstøt så lang som uken var.” (*Sult*: 108, min uthev).

De understrekede epitetene i (3) fremstiller vinteren gjennom jegerfortellerens blick i romanen, slik som han ser og oppfatter den. En annen fortellerteknikk for subjektiv virkelighetsbeskrivelse hos Hamsun, er bruk av fraser uten finitt verbalform. Dahl kaller dem også ”ellipser” (Dahl 1995: 103):

(4) “Sommernætter og stille vand og uendelig stille skoger. Intet skrik, intet fottrin fra veiene” (*Pan*: 348).

(5) “Der var travl bevægelse overalt, pipende dampfløiter, dragere med kasser på akslerne, muntre heisesange fra prammene” (*Sult*: 55).

Gjennom bruk av mange substantiv og adjektiv i disse passasjene, tegner Hamsun stillestående bilder, som hovedpersonen ser distansert på. I (4) er det tegnet et landskap som presenterer et statisk bilde. I (5) er scenen som Hamsun beskriver dynamisk, og meningen med bruk av ellipse er antakelig å fremstille handlingene som om de skjer samtidig. Hamsuns hovedperson ser statisk på det som skjer slik man ser på et bilde – uten å forstyrre stillheten (4) og uten å delta i travelheten (5).

Hovedpersonens subjektive virkelighetsoppfatning i Hamsuns tidligere romaner blir også uttrykt gjennom trangen til å overdrive følelser og opplevelser som stort sett er knyttet til hovedpersonens karaktertrekk – han er en rastløs personlighet med skiftende stemninger og ytterst sterke sjelelige opplevelser. Ifølge Olaf

¹ Dahl, Willy: *Stil og struktur. Linjer i norsk fiksjonsprosa gjennom to hundre år*, Bergen, 1995.

Øyslebø¹ er denne fortellerteknikken en del av Hamsuns litterære program i starten av hans litterære karriere: "De tre hovedkrav hos Hamsun i de første 90-årene var: det sterke, det nyanserike og det originale" (Øyslebø 1964: 130)

Hyperboliseringen som også er særegen for ekspresjonistene og talespråket kommer formelt til uttrykk hos Hamsun gjennom bruk av adverb og adjektiv, stilt adverbialt til verbene som øker følelsenes intensitet. Eksempel:

(6) "meget", "dygtig", "mægtig", "vældig", "hæftig", "død", "farlig", "djævelsk": "død drukken", "en farlig masse penge", "djævelsk grønne fuglefjær" (sitert etter Øyslebø 1964:172).

Bruk av adverbet "meget" er spesielt typisk for *Pan*:

(7) "Jeg husker at for to år siden gik tiden meget hurtig, uten sammenligning meget hurtigere end nu men jeg husker at nätterne var meget lyse. Mange ting forekom mig så fordreiede..." (Pan: 327, min uthev).

Spenningen i denne passasjen, som vi bare kan lese mellom linjene, er økt gjennom bruk av komparativformen "hurtigere" av adjektivet "hurtig", d.v.s. her har vi bruk av gradbøyning. Verb som "ryste" og "skjælte" er ikke sterke nok for å beskrive hovedpersonens opplevelser. De er forsterket gjennom prefikset "gjennom":

(8) "En forvirrende hæftig glede over tiden og stedet gjennemryster mig sælsomt." (Pan: 351).
Hovedpersonens glede er ikke bare "heftig" men "forvirrende heftig".

¹ Øyslebø, O. *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*, Gyldendal, Oslo, 1964.

Bruk av superlativ av adjektivene uttrykker også sterke følelser:

(9) “Var der nu også nogensomhelst ræson i, at absolut alle ens inderligste og ihærdigste forsøg skulde mislykkes.” (Sult: 36, min uthev).

Ifølge Øyslebø er også de sterke kontrastene ved uttrykk av følelser typisk for den unge Hamsun. Og han gir følgende eksempler:

(10) “Jeg var ytterst forvirret, jeg visste ikke hvordan jeg skulde gå eller stå... Jeg var henrykt, vidunderlig glad; jeg syntes jeg gik deilig tilgrunde av lykke” (Sult: 83, min uthev).

(11) ”Ak hvor jeg havde hånet hende henrivende: etter at hun har holdt en tale på flere minutter sier jeg rolig: Det var sandt, De vilde jo si mig noget.” (Pan: 374, min uthev).

Disse kontrastene gir uttrykk for hovedpersonens sterke følelsesmessige reaksjoner. Bruk av kontraster avspeiler også en av grunnprinsippene i Hamsuns forfatterskap – å overraske leserne med bruk av ord og uttrykk som leserne ikke er vant til.

Overraskende er også den raske overgang fra preteritum til presens i Hamsuns verker – den s. k. “dramatisk presens” eller ”historisk presens” – et fortelleknep. Ved å benytte historisk presens, søker fortelleren å framkalle visse responser hos leserne og da særlig en følelse av at den fortidige handlingen foregår samtidig med nåtidssituasjonen:

(12) “Jeg blev med en gang lys våken, blodet steg mig til hodet og jeg fik stærk hjærteklap. Jeg reiser mig op fra bænken og begynder å gå. Livet rører sig på ny overalt i mig og jeg gjentar gang på gang de løsrevne ord...” (Sult: 61).

(13) “Jeg nynnet litt men uten glæde og uten lyst, bare for å fordrive tiden. Esop var med, den satte seg til å lytte, jeg holder inde med å nynne og lytter også, stemmer høres utenfor, folk nærmer seg” (*Pan*: 329).

Når man leser disse utdragene, og Hamsuns tekster generelt, ser man også at de er bygget opp med hjelp av stort sett parataktiske – sideordnende strukturer uten konjunksjoner. Her kommer to andre eksempler fra *Pan* og *Sult*:

(14) “Skogens stemning gik frem og tilbake gjennom mine sanser, jeg gråt av kjærlighet og var aldeles glad derved, jeg var oppløst av taksigelse...(*Pan*: 368).

(15) “Det hadde været litt knapt for mig i den siste tid, den ene efter den andre av mine eiendele var bragt til “Onkel”, jeg var blit nervøs og utålsom, et par ganger hadde jeg også ligget tilsengs en dags tid av svimmelhet.” (*Sult*: 7).

Bruk av paratagme er også knyttet til den individuelle fornemmelsen for et naturbilde, eller for en hverdaglig situasjon som hovedpersonen havner i. Hvis man ser nærmere på de enkelte leddsetninger innenfor helsetningen, kan man finne mange logiske relasjoner av typen årsak - følge. Det er derfor viktig å opprettholde den parataktiske stilen ved oversettelsen, ikke minst fordi den bulgarske syntaks tillater dette. I *Bulgarsk grammatikk*¹ står det at den konjunksjonsløse forbindelsen innenfor den parataktiske setningen ikke skal oppfattes som en primitivere struktur. Det er derimot et middel som hjelper til å oppnå et lettere og naturligere uttrykk, av og til også en typisk setningsrytme av frasen.

Overraskende for de bulgarske leserne er den lakoniske dialogen – en fortellerteknikk som antakelig kommer fra sagaene

¹ *Gramatika na suvremennia bulgarski knizoven ezik*, bind III, BAN, Sofia, 1994, s. 292.

(i henhold til Per Thomas Andersen)¹, og er typisk for skandinavisk litteratur i sin helhet. Følelsene der kommer til uttrykk, ikke med ord, men snarere med handling. ”De fåordige, men innholdsrike replikker, ordknappheten som motsir enhver patos, er en vanskelig oppgave for oversetterne som har satt seg som mål å lansere og popularisere skandinavisk litteratur i Bulgaria”². Dahl nevner også at “selv i Hamsuns mest nyromantiske bøker er replikkene for det meste korte...”.

Et godt eksempel på dette er dialogene mellom Glahn og Edvarda i *Pan*:

(16) “Tænk skal De allerede reise! gjentok hun. Hvem skal nu komme til neste år?
En anden, svarte jeg. Hytten blir vel bygget op igjen.
Pause. Hun grep allerede efter sin bok.
Jeg beklager at ikke min far er inde, sa hun. Men jeg skal hilse ham fra Dem.
Dette besvarte jeg ikke. Jeg trådte frem, tok hendes hånd endnu en gang og sa:
Ja farvel, Edvarda.
Farvel, svarte hun.” (*Pan*: 401)

Øyeblikket er særlig viktig, til og med skjebnesvangert for begge personene, men dialogen er derimot kortfattet og ordknapp.

Oversettelsenenes kjennetegn

Hvis de ovenfor nevnte stilistiske trekk ikke blir vurdert som særegne, til og med dominerende for Hamsuns stil, er det en fare for ikke å oversette dem korrekt til målspråket. Det er kjent at sammenlikninger bærer de spesifikke nasjonale kjennetegn for hvert språk, og at disse uten tvil reflekteres på oversetteren og

¹ Andersen, Per Thomas. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo, 2001, s. 58

² Disse tankene er formidlet av V. Gancheva, oversetter av *Pan* til bulgarsk (1992) i forordet til boken *Den skandinaviske litteraturen i Bulgaria*, Sofia, 2003.

dennes valg av språklige midler. De gamle bulgarske oversettelsene (datert fra begynnelsen av det 20. århundre) av Hamsuns noveller og romaner er ikke alltid tro mot originalen. De fleste av Hamsuns sammenlikninger i *Pan*, i eks. (1) kan vi ikke finne i de bulgarske tekstene. Sammenlikningen ”som en havgud” er oversatt ”som en rise”¹ som forandrer atmosfæren i og virkningen fra originalverket. Men i *Victoria* er det derimot funnet passende språklige bilder for å overføre atmosfæren fra eks (2) til bulgarsk.²

Når det gjelder de såkalte ”kvalifiserende adjektiver”, har mange av dem forsvunnet ved oversettelsen, eller de er blitt erstattet med andre adjektiv som forandrer originalens stil. ”rå vinter” fra eks (3) er blitt til ”kjølig vinter”³ og ”våt” har forsvunnet helt og holdent, selv om vi har motsvarende adjektiv på bulgarsk.

Setninger uten finitt verbal eksisterer også på bulgarsk og er en vanlig fortellerteknikk som tjener til å skildre litterære figurer og deres opplevelser samt i naturbilder, som det står i *Bulgarsk grammatikk*⁴. Denne likheten i ellipsens funksjon på bulgarsk og norsk, og dens brede bruk i litteraturen⁵, betyr at oversettelsen av setninger uten finitt verbal fra norsk til bulgarsk ikke bør være problematisk, hvis oversetteren har oppfattet dem riktig som dominerende for Hamsuns stil. Men verballøshet er ikke alltid opprettholdt i de bulgarske oversettelsene. I de bulgarske oversettelsene av eks. (4) og (5) er det tillagt verbalformer, og

¹ Hamsun, K. *Pan*, oversatt av Aleksander Simeonov, Kjustendil, Bratja Djulgerovi, 1909, s. 25.

² f.eks. i Hamsun, K. *Victoria*, oversatt av V. Petrov, G. Orjahovitsa, Andreja Andreev, 1910, s.19.

³ Hamsun, K. *Glad Roman*. Oversatt av G. Bakalov, 3. utgave, Sofia, Znanie, 1919, s. 52

⁴ *Gramatika na suvremennia bulgarski knizoven ezik*, BAN, bind III, Sofia, s. 121.

⁵ En kan finne liknende konstruksjoner i prosaverkene til kjente bulgarske diktere, etter eks. i *Grammatikken*, bind III, s. 96 og neste.

dette forhindrer oss som lesere å oppfatte scenene som statiske beskrivelser.

Når det gjelder det hyperboliske ved bruk av gjentatte adverb som “meget” (se eks.6), kan oversettelsen være problematisk på bulgarsk fordi vårt språk ikke tåler gjentakelser: i kampen for språkkultur blir gjentakelser av ord oppfattet som stilistisk svakhet. Men alle generasjoner bulgarske oversettere har klart å unngå gjentakelsene og samtidig uttrykke følelsenes intensitet i originalen. “Meget” er ofte erstattet med synonymer som ”umåttlig”, ”ganske”, ”nokså”¹. Følelsenes intensitet ved bruk av ”gjennom” er heller ikke problematisk på bulgarsk. Det hyperboliske er stort sett riktig oppfattet som dominerende for Hamsuns stil og er oversatt korrekt.

Dette kan man ikke si om kontrastene, nevnt i (10) og (11), som mangler i de bulgarske tekstene, unntatt i den nyeste oversettelsen av Sult, hvor man kan lese ”gå deilig tilgrunde av lykke” (10), oversatt med et synonymuttrykk: ”jeg skulle dø av lykke”² – et uttrykk som også er typisk på bulgarsk, men adverbet ”deilig” er tatt bort.

Bruk av historisk presens er en vanlig fortelleteknikk også i bulgarsk, hvor det kalles “nåværende historisk tid”³. Men vi kan sjelden se bruk av dramatisk presens i bulgarske oversettelser av eks. (14) og (15). Vi kan her knapt kjenne rytmen av Hamsuns prosa på bulgarsk, fordi oversetterne har forvandlet de parataktiske konjunksjonsløse uttrykkene fra originalen til hypotaktiske i oversettelsen, de har tillagt konjunksjoner som **fordi, så, slik som**, som mangler i originalen. De lange helsetningene fra originalen er delt i enklere ved oversettelsen.

I dialogen, spesielt i de gamle oversettelsene, er det tilføyet typisk bulgarske uttrykk og ord som “kjære”, ”lille venn”,

¹ Hamsun, K. *Suchinenia*, bind III, Iv. G. Ignatov, 1928–1929, s. 152.

² Hamsun, K. *Glad*. Oversatt av Antoaneta Hansteen, Sofia, 1992., s. 92

³ Staneva, A. *Bulgarska gramatika*, Sofia, 2001, s. 235.

”stakkars”. Vi kan knapt kjenne igjen ordknappheten fra originalen. Dialogen mellom Glahn og Edvarda blir betydelig forandret i de bulgarske oversettelsene:

(17) “Nei, for en overraskelse, skal De allerede reise! gjentok Edvarda. Så synd! Hvem skal nu komme til neste år?”

En anden, svarte jeg. Hytten blir vel bygget op igjen.

Pause. Hun grep allerede efter sin bok.

Jeg beklager at ikke min far er inde, sa hun. Men jeg skal hilse ham fra Dem.

Dette besvarte jeg ikke. Jeg trådte frem, tok hendes hånd endnu en gang og sa:

Ja farvel, kjære Edvarda. Vi skal aldri ses igjen!

Farvel, svarte hun.”¹ (min uthev.)

Vi ser at samtalen mellom Edvarda og Glahn er mye mer emosjonell i den bulgarske varianten. På denne måten forklarer oversetteren eksplisitt det som forfatteren ville fortelle oss mellom linjene, og fortellerens stil er fullstendig borte.

I gamle oversettelser er det en sterk russisk innflytelse, for eksempel ved oversettelse av egennavn og toponymer:

(18) ”Happolati” fra *Sult* blir til ”Gapolati”, ”Hennechen” til ”Genehen”, ”Hermansen” til ”Germansen”².

Gamle oversettelser viser uvitenhet, mangel på kjennskap til Hamsuns forfatterskap og Norge, eks:

(19) ”Nordland” – Norge³, Nederland¹.

¹ Hamsun, K. *Pan*, oversatt av N. Nikiforov, Sofia, 1914, s. 153.

² Hamsun, K. *Glad*. Roman. Oversatt av G. Bakalov, 1. utgave, Varna, 1898.

³ Hamsun, K. *Pan*. Roman. Oversatt av Al. Simeonov, Kjustendil, Bratja G. Djulgerovi, 1909, s. 7.

Med den siste varianten blir handlingen i *Pan* flyttet fra Nordland til Nederland.

(20) "Iselin" blir på bulgarsk "Iselina",
"Henriette" – Henrieta².

Her er det brukt såkalt "grammatisk oversettelse" – tilføyelse av bulgarsk suffiks for femininum "-a". Dette valget kan oppfattes som en sterk pragmatisk orientering av oversettelsene mot de bulgarske leserne.

Som typiske trekk i gamle bulgarske oversettelser kan nevnes følgende: bruk av bulgarske leksikalske og grammatiske arkaismer (arkaiske former), bruk av tyrkiske ord, vanlige for bulgarsk språk i begynnelsen av 20. århundre (ble tatt bort litt etter litt), bruk av dialektale ord, av russiske ord (rusismer), som også ble fjernet etter hvert.

Sterkt pragmatisk orientert er spesielt de første oversettelsene av romanen *Pan*, hvor en kan treffe navn på forskjellige slags blomster, fugler, mat og drikke som blir forklart av datidige oversettere og redaktører under linjen, ofte med russiske benevnelser. For eksempel:

(21) "Vi fandt soløie som vi stak i knaphullerne..."
(*Pan*:344)

"Soløye" blir oversatt med et russisk ord – "oduvanchik" og forklart under linjen på latinsk: "Taraxacum officinale"³.

(22) "Kaker" fra uttrykket "Vi fikk vin og kaker" (*Pan*: 358) ble oversatt med det russiske ordet "pirogi"⁴, med

¹ Hamsun, K. *Pan*. Oversatt av N. Nikiforov, 2. utgave, Sofia, Jivot, 1914., s.5.

² Ibid, s. 121, 135.

³ Ibid, s. 39.

⁴ Ibid, s. 46.

følgende forklaring under linjen: ”et rundstykke med forskjellige ting: kål, erter, kjøtt m.fl.”.

Dette har ikke mye å gjøre med det norske ordet “kake” og passer ikke til hverdagen på Sirilund, slik som Hamsun beskriver den. Det er derimot skapt helt forskjellige sosiokulturelle rammer med russisk atmosfære.

Svakhetene var altså mange, og noen kritikere og litteraturvitere var oppmerksomme på dem. For eksempel i et nummer av tidsskriftet *Suvremennik* (Samtiden) fra 1908 leser vi en kritisk anmeldelse til den ukorrekte oversettelsen av Hamsuns roman *Victoria*. Oversettelsens svakheter, i henhold til forfatteren, var forandrede ord, endret innhold, en total frihet i stil og tempus, absolutt mangel på kjennskap til både bulgarsk og russisk språk¹. Det følger så noen eksempler på dette. Den kritiske artikkelen slutter slik: ”Stakkars, stakkars Hamsun!”.

Hvis man altså møter andre kulturer ved hjelp av en tredje, blir oversettelsen ikke troverdig mot originalen. Man kan knapt kjenne igjen forfatterens stil eller atmosfæren i verkene hans. Det blir skapt helt forskjellige sosiokulturelle rammer. Ofte kan man heller ikke forstå forfatterens mening og budskap. Disse feilene var en viktig grunn til at noen av oversettelsene kom ut i redigerte varianter noen få år etter den første utgaven. Til tross for oversettelsenes svakheter ble Hamsuns forfatterskap oversatt i hele sin mangfoldighet og av forskjellige oversettere i de forskjellige periodene i Bulgaria. Hver av disse oversettelsene er viktige for oss i dag. Spesielt de første oversettelsene har oppfylt sin hovedoppgave – å presentere Hamsuns verker for bulgarske lesere. Dessuten ser man at en del av dem også er gode varianter. Resepsjonshistorien gir oss en mulighet til å bli bedre kjent med de bulgarske leserne som levde på slutten av det 19. og i begynnelsen av det 20. århundret, deres appetitt på skjønnlitteratur

¹ Fra tidsskriftet *Suvremennik* (1908–1909), Sofia 1909, s. 573, 574.

generelt og oversatt litteratur spesielt, deres interesse overfor andre språk og kulturer, og deres ønske om å være en del av det litterære Europa.

Hamsun-resepsjonen i Bulgaria i dag inkluderer ikke bare oversettelser men også tekstanalyse og litteraturkritikk som gjennomtenker Hamsuns nærvær i vårt kulturliv. Det er fortsatt mange studenter fra faget Skandinavistikk ved Universitetet i Sofia som velger å skrive hovedoppgaver om Hamsun og hans verker. Dette er et godt tegn – ringen omkring Hamsun begynner så smått å åpne seg¹, og vi strever med å bevare denne interessen også i den nye Internett-epoken.

Bibliografi

- Andersen, Per Thomas. *Norsk litteraturhistorie*, Oslo, 2001.
- Antonia Gospodinova og Evgenia Tetimova (red.), *Knut Hamsun. Foredrag fra den internasjonale Hamsun-konferansen holdt ved Universitetet i Sofia 2001*, Sofia, 2009.
- Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.), *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin, 2004
- Dahl, Willy: *Stil og struktur. Linjer i norsk fiksjonsprosa gjennom to hundre år*, Bergen, 1995.
- Even-Zohar, Itamar: *Moving Across Cultures: Translation as Intercultural Transfer*, *Poetics Today* 11, N. 1, Durham, Duke University Press, 1990.

¹ Mer om dette skriver Vera Gancheva i sin artikkel *Ringene åpner seg. Knut Hamsun i går, i dag og... i morgen*, publisert i artikkelsamlingen *Knut Hamsun*, red. Antonia Gospodinova og Evgenia Tetimova, Sofia, 2009, s. 65–80)

- Gancheva, Vera (red.): *Den skandinaviske litteraturen i Bulgaria*, Sofia, 2003.
- Georgieva, Elena (red.): *Gramatika na suvremennia bulgarski knizoven ezik*, BAN, bind III, Sofia, 1998.
- Hamsun, Knut: *Glad*. Roman. Oversatt av G. Bakalov, 1. utgave, Varna, 1898.
- Hamsun, Knut: *Glad*, oversatt av G. Bakalov, 3. utgave, Sofia, Znanie, 1919.
- Hamsun, Knut: *Glad*. Oversatt av Antoaneta Hansteen, Sofia, 1992.
- Hamsun, Knut: *Nov svjat*. Oversatt fra tysk av El. Konsulova – Vazova. Plovdiv, D. Jurukov, 1917.
- Hamsun, Knut: *Pan*, oversatt av Aleksander Simeonov, Kjustendil, Bratja Djulgerovi, 1909.
- Hamsun, Knut: *Pan*, oversatt av Nikolaj Nikiforov, 2. utgave, Sofia, Jivot, 1914.
- Hamsun, Knut: *Samlede verker*, Oslo, Gyldendal, 2000.
- Hamsun, Knut: *Suchinenia*, bind III, Iv. G. Ignatov, 1928/1929.
- Hamsun, Knut: *Victoria*, oversatt av V. Petrov, G. Orjahovitsa, Andreja Andreev, 1910.
- Reichert, Klaus: *Die unendliche Aufgabe. Zum Übersetzen*, München, 2003.
- Reichert, Klaus. *Zur Übersetzbarkeit von Kulturen – Appropriation, Assimilation oder ein drittes?. Zwischen den Kulturen. Theorie und Praxis des Interkulturellen Dialogs*. Hg. Carola Hilfrich-Kunjappu und Stéphane Mosès, Tübingen, 1997.
- Reiss, Katharina , Hans J. Vermeer *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, 2. Aufl.- Tübingen, 1991.
- Staneva, Antoaneta: *Bulgarska gramatika*, Sofia, 2001.
- Tetimova, Evgenia: *Knut Hamsun i Bulgaria*, Sofia, 2009.
- Øyslebø, Olaf: *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*, Oslo, 1964.

Tidskrifter

Literaturen glas (1928–1944), nummer 87, Sofia, 1930.

Prosveta (1901–1911), år 5, hefte 8, Sofia, 1910.

Suvremenna misul (1910–1920), år 1, nr.8, Sofia, 1910.

Suvremennik (1908–1909), Sofia, 1909.

Svoboda (1909–1910), år 1, hefte 8–10, Sofia, 1909.

Vezni (1919–1922), nummer 2, Sofia, 1920.

Zora (1929–1936), år 2, hefte 1, Sofia, 1930.